

ROKONTALANOK-E A FINN-UGOR NYELVEK?

Az élő magyar nyelv boncolgatása során kitűnik, hogy a magyar nyelv sokkal több régiséget megőrzött, mint azt eddig a nyelvtudósok hitték. Nem véletlen, hogy a magyar nyelv egyike azoknak a nyelveknek, amelyekben a legtöbb régiséget találjuk. Amint tudjuk, a magyar a ragozó nyelvek közé tartozik, s az ilyen nyelvek jobban megőrzik a szavak ősi alakját.

Az úgynevezett indo-európai nyelvek általában úgy mutatnak rá a főnevek és névmások mondatbeli szerepére, hogy a szó elé elüljáró szócskát (praepositio-t) tesznek, s utána a szót a megfelelő esetben teszik. Ez általában akkor van így, ha a szó valamilyen határozója a mondatnak. Ilyen elüljáró szócskák pl. a latin nyelvben: a, ab, de, cum, ex, sine, pro, ante, apud, ad, circa, stb. Ha a szó tárgya a mondatnak, akkor egyszerűen tárgyesetbe (accusativus-ba) teszik, a birtokviszonyt pedig birtokos esettel (genitivus-szal) fejezik ki. Az eseteknek (lat.: fabula, fabulum, fabulae, stb.) semmi közük sincs a raggal ellátott magyar szavakhoz. A magyar a szó mondatbeli szerepét jelölő hangot vagy hangcsoportot — mint szóvégi toldalékot — a szóhoz ragasztja. Ha külön szóval jelöli a szó mondatbeli szerepét, akkor is a szó mögé teszi (névutó).

Nézzük most már, mi a szerepük a szóvégi toldalékoknak az ősi szóalakok megőrzésében! — Ezt a szerepüket a következő törvénnyel fejezhetjük ki: Ha **egy** hangból álló toldalék tapad a szóhoz, megrögzíti a szónak azt az alakját, amelyhez hozzátapadt. Ugyanaz a szó toldalék nélkül tovább fejlődik. A szóhoz tapadt hang megváltozhatik, de ha utána még egy toldalék tapad a szóhoz, az ugyancsak megrögzíti a szónak azt az alakját (az első toldalékkal együtt), amelyhez hozzátapadt.

Kövessük a mai magyar **tó** szó történeti fejlődését! — Ez a következő:

tov > tav > tau > tó

A **tov** alakot megrögzítette az **-á** végződés: **tová**; ezt ismét megrögzítette a **-bb** végződés: **tovább**. A **tová** alak (**-bb** nélkül) ma így hangzik: **tova** (tovaszáll).

A **tav** alakot megrögzítette a **-t** tárgyrag és a **-k** többesjel: **tav(a)t**, **tav(a)k**.

A **tau** alak valamilyen oknál fogva nem kapott végződést, s ezért a magyar nyelvben nincs meg.

Ősi szó a magyar **hó** szó is. Történeti fejlődése a következő:

hov > hav > hau > hó

A **hov** alakot megrögzítette az **-á**: **hová**. Ma: **hová** vagy **hova**.

A **hav** alakot megrögzítette a **-t** tárgyrag és az **-s** melléknév-képző: **hav(a)t**, **hav(a)s**.

A **hau** alak valamilyen oknál fogva nem kapott végződést, s ezért a magyar nyelvben nincs meg.

Mindebből arra következtethetünk, hogy ha van olyan nyelv, amely, akár a legtávolabbi rokonságban is, de rokonságban van a finn-ugor nyelvekkel, az imént bemutatott sajátosságokat bizonyos pontokon magán viseli.

Az a tény, hogy a finn-ugor nyelveken kívül csak az orosz nyelvben van névszói állítmány, gondolkodóba ejti az embert. Arra következtethetünk ebből, hogy a szláv nyelvek, ha nagyon távoli rokonságban is, de feltétlenül rokonságban vannak a finn-ugor nyelvekkel. Kíséréljük meg, talán sikerül nyomra bukkannunk, s felfedeznünk olyan kapcsolatokat, amelyek a nyelvrokonságot bizonyítják!

A nyelvrokonságot a szavak és a rendszerbeli sajátosságok egyezésével szokták bizonyítani. A nyelvhasználat szempontjából, természetesen, csak az ősi szavakat vehetjük tekintetbe.

A legősibb magyar szavak egyike a **ház** szó. Történeti fejlődése a következő:

kut > hut > huz > hoz > ház > ház

Az első alakot megtaláljuk a mai **kut** vagy **kút** főnévben, ami arra mutat, hogy az ősi **kut** földbeásott veremlakás volt. Ez az alak megvan még a **kutat** igében és a **kutkó** (> kuckó) főnévben is.

A második alakot megtaláljuk az üveghuta szóban. Az **osztják** nyelvben (a magyar nyelv egyik legközelebbi rokona) **chot** = ház

A harmadik alakot megtaláljuk legrégebbi összefüggő szövegű nyelvemlékünkben, mint helyhatározóragot (Halotti besz.: *ysa mend ozchuz iarov vogmuc... Es keassatuc uromchuz charmul*). Megvan ezenkívül a **huz** vagy **ház** igében is.

A negyedik alak megvan a **-hoz** helyhatározóragban és a **hoz** igében.

Az ötödik alak megvan a H. B.-ben található **házóá** alak valószínű kiejtésében.

A rokonyelvek közül a finnben **kota**, gen. **kodan** házikót, kunyhót jelent. A mordvinban **kud**, **kudo** házat, lakást.

A fentiek után nem nehéz rájönnünk arra, hogy a szerb **kuća** szóban a **kut** jésített alakja (*kutja*) van. Bizonyíték erre az, hogy a **kuća** főnévből képzett melléknév régi alakja így hangzik: **kutnji** = házi. Megvan a szerb nyelvben az ősi **kut** szó is **szöglet** jelentésben.

A **ház** szót az ötödik fejlődési fokon megtaláljuk az orosz **cházjain** (házigazda) szóban is.

A szláv **kud, kuda** (hová, merre) szóban megtaláljuk a mordvin **kud, kudo** szót, a szláv **kod** (-nál, -nél) szóban pedig a finn **kodan** szó tövét.

A mai magyar **ló** szó történeti fejlődése a következő:

lov > **lou** > **lú** > **ló** (lovak, lovat, lovas; nyelvjárásban még ma is megvan a **lú** alak).

Az első alakot megtaláljuk a szláv **lov** (vadászat, vad) főnévben és a **loviti** (vadászni, stb.) ige tövében. A **lov** szó szláv jelentése arra mutat, hogy ez a szó eredetileg nem azt az állatot jelentette, amelyet ma a magyar **ló** szó jelent, hanem általában **vad**-at (főnévi értelemben) jelentett. Így egészen valószínű, hogy a szó más irányú fejlődése útján jött létre az oroszlan szláv neve, pl. a szerb **lav** szó.

Ősi szó a magyar nyelvben a **bot** szó is. Történeti fejlődése:

but > **bot**

A **but** alakot megtaláljuk a **buta, butít** szavakban, ugyanis a régi nyelvben minden valószínűség szerint azt az embert (vagy állatot) nevezték **butának**, akit bottal fejbeverték, s ennek következtében elszédült.

A **but** alakot megtaláljuk a szerb **but** (comb) szóban is. (A **but** > **bot** eredetileg nem vékony botot, hanem bunkósbotot, dorongot, husángot jelentett.) A **but** > **bot** szó további természetes fejlődése (a magánhangzónak még egy fokkal nyiltabbá válása) folytán jött létre; pl. a szerb nyelvben a **bat** szó, amelyet megtalálunk többek között a **bat** (topogás), **bataljka** (bot), **batati** (üt, topog), **batina** (ütő, bot, tuskó), **batinati** (ütlegel) szavakban.

Ősi szó a mai magyar **tó** szó is. Történeti fejlődését már láttuk.

Szabadkától nem messze van a Tavankut nevű helység, ahol már régebben megtalálták egy vízi település maradványait. E helységnév első tagjában (tavan) megtaláljuk a **tó** szó ősi **tav** alakját, a második tagja (kut) pedig az emberi lakást jelentő szó legrégebbi alakja. Ezek szerint **tavan kut** annyit jelent: **vízi** (tavi) **ház**. Hogy a **tavan** szó (más jelentésben) még ma is megvan a délszláv nyelvben, ebből arra következtethetünk, hogy a mai Tavankuton ószláv vízi település volt.

Ime, néhány ősi szó, amely a szláv és a finn-ugor nyelvekben megegyezik.

Az ősi szavaknak általában minden nyelvben nagy szócsaládjuk van. Csak nagyobb szótárakat kell lapozgatnunk, s azt látjuk, hogy az említett ősi szavaknak sok származékuk van mind a finn-ugor, mind a szláv nyelvekben. Pl.: a **ház** szó családja a magyar nyelvben legalább százhusz tagból áll.

A nyelvrokonságnak azonban a szavak egyezésénél sokkal döntőbb bizonyítékai az összehasonlított nyelvekben található rendszerbeli egyezések.

Nem sok fáradságba kerül megállapítanunk, hogy a szláv nyelvek távolabb esnek a nyugateurópai nyelvektől, mint a nyugateurópai nyelvek két nagy csoportja (a neo-latin nyelvcsoporthoz és a germán nyelvcsoporthoz) egymástól. Pl. mind a neo-latin, mind a germán nyelvekben megtaláljuk igekötői szerepben az ősi **a**, **ab** praepositio-t (francia: abandonner = elhagyni; német: abfahren = elutazni). A szláv nyelvek többek között ezen a ponton is eltérnek a neo-latin és germán nyelvektől. A szláv nyelvekben hasonló hangzású és jelentésű praepositio vagy igekötő nincs. Ha pedig egyik nyelvcsoporthoz egy bizonyos ponton eltér a másik nyelvcsoporthoz, akkor feltételezhető, hogy éppen azon a ponton egy harmadik nyelvcsoporthoz fűzik szálakat.

A latin nyelvben az **a**, **ab** a valakitől vagy valamitől való eltávolodást jelenti. A francia nyelvben az **à** elöljáró szócska közeledést jelent, tehát az **a** és **ab** jelentése már eltér. A magyarban és a szláv nyelvekben ez az **a**, **à** vagy **á** hang a szó végéhez ragasztva egyaránt jelenthet eltávolodást vagy közeledést. A magyar **hova** vagy **hová** és a szláv **kuda** valakitől vagy valamitől való eltávolodást jelent. Nem véletlen, hogy maga a **kuđ** szó, amelyhez a szláv nyelvek ezt a végződést ragasztják, ugyancsak közös finnugor-szláv szó. A **hová** kérdésre felelő **haza** az otthonhoz való közeledést, a **világgá** az otthontól való távolodást jelenti. A szláv **doma** (haza, itthon, otthon) az otthonhoz való tartózkodást jelenti. Az otthonhoz való közeledést és az otthonban való tartózkodást a neo-latin és germán nyelvek rendszerint elöljáró szócska segítségével fejezik ki, pl. francia: **à la maison** (haza v. otthon); német: **nach Hause** (haza), **zu Hause** (otthon). Azonban sohasem használnak ennek kifejezésére a szóhoz ragasztott végződést.

A finnugor-szláv ősnelvben kifejlődtek ilyen határozószók: **idē**, **odē**, **odā**. A magyar nyelvben ezek ma is a mozgás irányát jelentő határozószók (ide, idebb; odébb; oda, odább), a szláv nyelvekben pedig átalakultak mozgást vagy egyéb cselekvést jelentő igékké. Először változatlanul használták őket, mint egyesszámú, harmadik személyű igéket: **ide** (jön), **ode** (elmegy), **oda** (elárul). Később személyragot illesztettek hozzájuk, s így váltak végleg igékké. A szerb az 1. személyben ma is az **-m** személyragot használja, amelyet a magyar is használ pl. a tárgyias ragozásban. Szerb: **idem**, **odem**, **odam**; magyar: **viszem**, **hozom**, **adom**. Azonban a szláv nyelvekben is van nyoma annak, hogy ezek a szavak valamikor határozószók voltak. A szerb nyelvben pl. az **oda** határozószó több esetben igekötőként szerepel, pl.: **odabirati** (kiszemelni), **odagnati** (elűzni), **odazvati** (elszólítani), **odajačiti** (végigvágni), **odaslati** (kiküldeni, odaküldeni) stb.

Az **odati** igéből alakult ki később a szókezdő **o** elhagyásával a **dati** ige. Érdekes, hogy a magyar **ad** ige is ugyancsak az **oda**, **odá**, határozószóból származik. A Halotti beszédben ezt az alakot találjuk: **odutta vola**. (Mult idő; később: adta vala.) Ha az **odutta** alakból eltávolítjuk a mult idő jelét (**-tt**) és az **u** kötőhangot, akkor marad: **odá**. Ragozva: **odám**, **odád**, **odá**. A H. B. idejében ez még jelenidejű

cselekvést fejezett ki, azonban később, az **o**-nak egy fokkal nyittabbá válása után, **adám**, **adád**, **adá** alakban multidőnek fogták fel.

Ezeknek az igéknek a kialakulásával kapcsolatban nem kisebb dolgot figyelhetünk meg, mint azt, hogy az igék nemcsak főnevekből, hanem határozószókból is keletkeztek. A fenti példákból azt látjuk, hogy az ige megjelenése előtt nemcsak főnevek, hanem határozószók is voltak. A főnév elsőségéről felállított elmélet tehát mindenestre módosításra szorul. Most még korai lenne ezt a módosítást elvégeznünk, mert bizonyos jelek arra mutatnak, hogy a számnév és a névmás is megelőzte az igét.

A fentiekben bemutattuk a finnugor-szláv nyelvrokonság néhány bizonyítékát. Reméljük, hogy a finnugor nyelvek romantikus rokonalanságáról terjesztett tévhit hamarosan szertefoszlik, s finnugor nyelvek az emberek tudatában is bekapcsolódnak a nagy eurázsiai nyelvközösségbe.

Az itt közölt bizonyítékok, hihetőleg, csak egy kis részét képezik az egész bizonyítási anyagnak. A kutatásoknak tehát tovább kell folyniuk, s a nyelvészeknek teljes világosságot kell deríteniök a finnugor és a szláv nyelvek közötti kapcsolatokra. A nyelvek még sok titkot rejtenek nemcsak szláv-finnugor, hanem szélesebbkörű vonatkozásban is.

Balázs-Piri Aladár

Pechán Béla

Viskó